

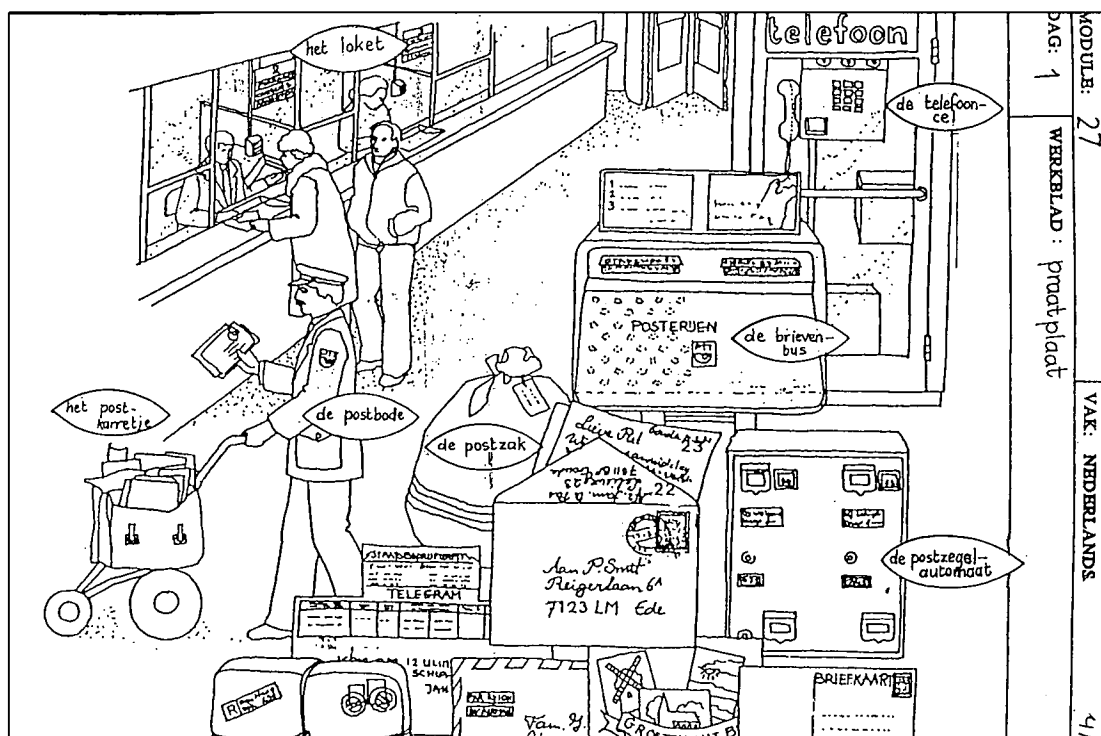
Analfabeten in het voortgezet onderwijs

Veel scholen voor voortgezet onderwijs krijgen te maken met leerlingen die nog geen Nederlands spreken. Dit zijn zogenaamde nieuwkomers, leerlingen, die voor het eerst in Nederland naar school gaan. Dit geldt met name voor scholen die dicht bij asielzoekerscentra liggen, en voor scholen in grote steden. Vaak worden deze leerlingen in eerste-opvangklassen geplaatst, waar men ze zo snel mogelijk Nederlands wil leren om ze vervolgens in het reguliere programma te laten meedraaien.

Sommige van deze leerlingen kunnen ook niet lezen en schrijven. De situatie wordt dan een stuk ingewikkelder: niet alleen moeten de leerlingen de Nederlandse taal leren, maar ook het schriftstelsysteem

dat daarbij hoort. Dit vraagt een speciale aanpak. Bij het STER-project, een van de projecten van Het Projectbureau in Rotterdam, wordt momenteel gewerkt aan een leerplan. Dit gebeurt in samenwerking met twee Rotterdamse scholen, Nieuw Rotterdam en het Olympus College, en met het Utrechtse Prisma College. In dit leerplan wordt beschreven aan welke doelen met deze leerlingen gewerkt moet worden en op welke manier dat kan gebeuren, met welke materialen. Dit leerplan zal in het voorjaar van 1998 gereed zijn.

Aartje van Dijk is werkzaam bij het STER-project en een van de auteurs van het leerplan. Zij beschrijft in dit artikel aan de hand van een lesobservatie welke problemen een docent kan tegenkomen bij het lesgeven aan een analfabetengroep van twaalf- tot zestienjarige leerlingen. Vervolgens gaat ze in op de opbouw en inhoud van het leerplan voor analfabeten. Ze licht daarbij twee onderwerpen toe die speciale aandacht krijgen in het leerplan: differentiatie, essentieel in een groep analfabeten, en leren leren, een werkwijze waar ook bij analfabete leerlingen reeds aan gewerkt kan worden.

Afbeelding 1: Het postkantoor. (Analfabetenplan Prisma College, afdeling I.S.K.)

Het is 8.30 uur en de schooldag begint. Het lokaal ziet er aantrekkelijk uit, het doet denken aan een lokaal op de basisschool. Er hangt van alles aan de muur: een lesrooster met daaronder een kaartje waarop 'rooster' staat, een kaartje 'deur' bij de deur en zo hangen er kaartjes op veel plaatsen. Er hangt een overzicht met de activiteiten per dag. De zaterdag en de zondag zijn leeg. Verder zijn er een klassenfoto en ook globaalwoorden¹, onder andere 'uil', 'jas', 'riem' met bijbehorende plaatjes.

De leerlingen van groep A1 komen binnen (drie Somalische en vier Marokkaanse): de les kan beginnen. De leerkracht vraagt wat voor dag het vandaag is en schrijft de datum van die dag op het bord. Na de gebruikelijke perikelen rond de vraag waarom sommige leerlingen te laat zijn, kan de les echt beginnen.

De docente laat een plaat (zie afbeelding 1) zien met afbeeldingen die te maken hebben met het postkantoor. Zij vraagt de leerlingen de verschillende afbeeldingen te benoemen. Ze kennen bijvoorbeeld 'post', 'loket', 'telefoneren'. De leerkracht leert nieuwe woorden zoals 'afzender' aan. Hierbij gebruikt ze voorwerpen als een envelop, verschillende postzegels en briefkaarten. Het woord 'postzegelautomaat' geeft verwarring, omdat de leerlingen bij het woord automaat denken aan de koffieautomaat op school of aan een parkeerautomaat.

Ter voorbereiding op de volgende opdracht vraagt de leerkracht: 'Weten jullie je adres?' Sommigen weten het niet. Als de leerlingen hun adres weer weten, krijgen zij ieder een lijst met adressen van de leerlingen uit de klas. De opdracht is om hun eigen adres te kleuren. Een enkeling herkent zijn adres niet en komt er niet uit. De leerkracht vraagt: 'Welk nummer staat op je huis?' De leerling schrijft het nummer op. Met hulp van de leerkracht komt hij er tenslotte uit.

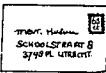

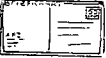
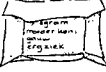

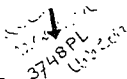
De volgende opdracht is een buskaart te maken waarbij naam en adres geschreven moeten worden. Ook tekenen de leerlingen hun eigen portret voor de buskaart. Dit geeft veel gegiechel. Een leerling bekijkt zichzelf eerst goed in een spiegel, een ander haalt de klassenfoto van de muur. Weer een ander zondert zich af in een hoekje.

Aan de hand van een werkblad (zie afbeelding 2) worden de nieuw aangeleerde woorden nog eens herhaald. De docent noemt telkens een woord ('zoek het postkantoor') en de leerlingen zoeken de bijbehorende afbeelding. Tenslotte schrijven de leerlingen de woorden onder de plaatjes.

Auditieve discriminatie (zie afbeelding 3): de docent noemt de bijbehorende woorden, de leerlingen moeten hun hand opsteken als ze /oo/ horen.

Het laatste uurtje van de les werken de leerlingen in drie niveaugroepen (dat wil zeggen, twee groepen en één individuele leerling). Op het bord kunnen zij lezen wat zij moeten doen. De groepjes werken zelfstandig en de leerkracht gaat erlangs.

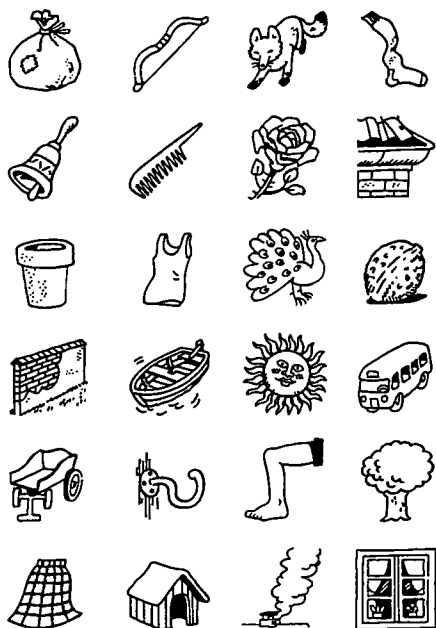
De groep met het hoogste niveau gaat aan het werk in les 8 van *Spreken is zilver*, met deze methode werken geletterde leerlingen direct vanaf hun binnenkomst. Deze leerlingen zijn dus inmiddels gealfabetiseerd. Drie van de vijf uit dit groepje doen het goed, één is zwak en één leerling begrijpt niet wat hij moet doen. De middengroep is halverwege de alfabetisatiemethode *Leren lezen*: zij lezen

MODULE: 27			VAK: NEDERLANDS		
DAG: 1			WERKBLAD: de post		
1 	2 	3 			
4 	5 	6 			
7 	8 	9 			
10 	11 	12 			
het telegram de briefkaart de brief de brievenbus	de postcode de postzegel het adres het pakje	het postkantoor de postbode			

Afbeelding 2: Werkblad postkantoor. (Analfabetenleerplan Prisma College, afdeling 1.s.k.)

Auditieve Discriminatie — Middenklank oo

Kleuren of aankruisen

Taal — Band 1

Blad 72

Afbeelding 3: Werkblad auditieve discriminatie.

mee met de tekst die zij op een bandje horen. De leerling die nog maar kort in klas A I zit en op het laagste niveau werkt, Rkia, doet met een cassettebandje een auditieve analyse-oefening: ze wijst aan welke letter ze hoort. Om 11.45 uur is de les afgelopen.

Eerste-opvangklassen

De bovenbeschreven klas is een eerste-opvangklas. Leerlingen in eerste-opvangklassen zijn nieuwkomers van twaalf tot zestien jaar. De niveaus variëren van vso- tot vwo-niveau. Het zijn vaak vluchtelingen, ook veel Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers (AMA's). Doel is de leerlingen zo snel mogelijk klaar te stomen voor (succesvolle) deelname aan het reguliere onderwijs. Daarom bestaat een groot deel van het programma uit lessen Nederlands als tweede taal.

De opvangklassen worden zo mogelijk, dat wil zeggen als het totale aantal leerlingen groot genoeg is, ingedeeld op vervolgmoge-

lijkheden. Er zijn dan klassen die voorbereiden op vbo, havo/vwo, enzovoort. Kenmerkend voor deze klassen is dat het hele jaar door nieuwe leerlingen instromen met het gevolg dat de niveauverschillen in een klas vaak groot zijn.

In veel eerste-opvangklassen in het voortgezet onderwijs zijn analfabete leerlingen te vinden. Het gaat om betrekkelijk kleine aantallen per school. Daardoor zijn er maar weinig scholen die deze leerlingen een vast programma kunnen aanbieden. Klas A I is een gunstige uitzondering.

Analfabete leerlingen

Wie zijn die analfabete leerlingen? Veel van deze kinderen hebben om verschillende redenen — oorlog, geen scholen in de buurt — niet de kans gehad om naar school te gaan. Andere analfabete kinderen zijn alleen naar de koranschool gegaan waar zij vooral teksten uit het hoofd hebben moeten leren. Dan zijn er kinderen, de anders-gealfabetiseerden, die een ander schrift, bijvoorbeeld het Chinees of het Farsi, geleerd hebben; in zekere zin zijn ook zij analfabeten. Deze laatste groep laat ik hier verder buiten beschouwing.

Behalve dat ze niet kunnen lezen en schrijven, verschillen analfabete leerlingen ook in andere opzichten van de gealfabetiseerde leerlingen. Analfabeten die nooit iets op schoolse wijze, dus in een klas en uit boeken, geleerd hebben, hebben niet de kennis die iedere doorsnee leerling heeft. Zij kunnen bijvoorbeeld niet klokkijken en weten niet wat een zin is. Ook meer algemene kennis van de (westerse) wereld hebben zij niet.

De leerkracht van klas A I vertelde mij bijvoorbeeld dat een pretpark en in het bijzonder de Efteling een onbekend verschijnsel is. Het uitstapje van de eerste-opvangklassen naar de Efteling bereidt zij in de lessen uitvoerig voor aan de hand van een speciaal gemaakt lesboekje. Als zij dit niet doet, ontgaat de betekenis van het sprookjespark de leerlingen en lopen ze nergens naar binnen.

Veel leerlingen zijn nog niet schoolrijp. Ter voorbereiding op het technisch lezen en schrijven hebben ze voorwaardelijke oefeningen nodig: ze doen onder andere oefeningen

voor het ontwikkelen van een fijne motoriek.

Ook in het gedrag wordt de achterstand zichtbaar: leerlingen die net binnenkomen gedragen zich in sommige opzichten 'als een kleuter'. In onze voorbeeldklas is één leerling vrij nieuw. Zij zit overal aan, ook aan de spullen van de leerkracht, zodat deze haar spullen moet weghalen. Zij wil direct aandacht als ze een probleem heeft, kan zich niet lang concentreren. Zij kan niet goed op haar stoel blijven zitten en gaat door de klas lopen.

Bij een eenvoudig kaartspel dat ik zag in een andere les, zijn deze leerlingen heel fel op winnen, waar pubers eerder een onverschillig gedrag zouden vertonen.

Aan de resultaten van de opdracht om het eigen portret te tekenen is te zien dat ze niet allemaal gewend zijn om te tekenen. Het lijken tekeningen van heel jonge kinderen (zie afbeelding 4).

Het leerplan: achtergronden en opzet

Uit bovenstaande beschrijving zal duidelijk zijn dat de verschillen met gealfabetiseerde leerlingen zo groot zijn, dat de analfabeten niet in staat zijn het normale NT2-onderwijs te volgen en dat zij een eigen programma nodig hebben.

In Rotterdam loopt al enige tijd het STER-project (SchakelTraject Eerste opvang Rotterdam). Het project is ondergebracht bij Het Projectbureau. Binnen dit project is een leerplan geschreven en zijn lesmaterialen ontwikkeld voor gealfabetiseerde leerlingen in eerste-opvanggroepen. Dit leerplan en de lesmaterialen worden in veel eerste-opvangklassen in het land gebruikt. De grootste groep nieuwkomers, de gealfabetiseerde leerlingen, wordt dus 'bediend'. Voor de veel kleinere groep nieuwkomers, de analfabeten, kan dit leerplan niet gebruikt worden.

De docenten van analfabetengroepen hebben veel vragen over het werken met deze leerlingen. Meestal zijn zij docenten Nederlands en hebben ze zich in hun opleiding niet bezig gehouden met het aanleren van de techniek van lezen en schrijven. Zij willen bijvoorbeeld weten welke methode je kunt gebruiken om het lezen en schrijven aan te leren, hoe je kunt werken aan luistervaardigheid zonder schriftelijke verwerkingsoefenin-

Afbeelding 4: Een zelfportret van een leerling uit A1.

gen en hoe je leerlingen kunt leren zelfstandig te werken.

Deze vragen waren de aanleiding om binnen het STER-project aandacht te gaan besteden aan de groep analfabete leerlingen. Er is samenwerking gezocht met het Prisma College in Utrecht, omdat daar op de afdeling ISK (de eerste-opvanggroepen) een eigen programma ontwikkeld is en er grote overeenkomsten zijn met de visie van het STER-project op het werken met analfabete leerlingen. Uitgaande van de werkwijzen van het Prisma College, het Olympus College en Nieuw Rotterdam maken wij onze keuzen en zo komt het leerplan tot stand. De docenten voorzien de concepthoofdstukken van commentaar, zodat direct de praktische toepasbaarheid getoetst wordt.

In Utrecht en Rotterdam worden analfabete leerlingen in aparte groepen opgevangen; voor deze groepen is het leerplan bestemd. Op veel scholen zijn die aparte groepen er niet, omdat het aantal analfabete leerlingen vaak klein is. Toch adviseren wij dringend

om analfabete leerlingen in eerste instantie in speciale analfabetengroepen op te vangen, en wel om de volgende redenen. In deze groepen kunnen zij leren lezen en schrijven en vertrouwd gemaakt worden met leren op school. In een aparte groep kan de docent de leerlingen de nodige aandacht geven. Een docent die analfabete en gealfabetiseerde leerlingen in één groep heeft moet te sterk differentiëren, met het gevolg dat de geletterde leerlingen te weinig leren en de analfabete leerlingen te weinig aandacht krijgen en ook niet opschieten.

Aparte groepen wil overigens niet zeggen dat het homogene groepen zijn, want zoals gebruikelijk is in de eerste-opvang, kunnen er het hele jaar door nieuwe leerlingen instromen met als resultaat dat er grote niveauverschillen in een klas ontstaan. Het aantal uren Nederlands varieert tussen 15 en 18 uur per week. Overige vakken zijn sport, rekenen en handvaardigheid.

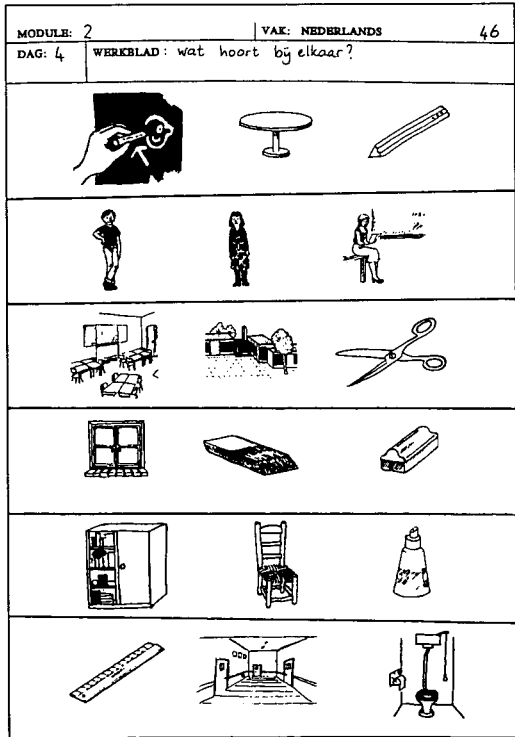
Het leerplan voor analfabete leerlingen, waar wij aan werken, is een leerplan voor het vak Nederlands als tweede taal (NT2). Dat wil zeggen: voor lees- en schrijfvaardigheid, mondelinge taalvaardigheden en studievvaardigheden. Met het leerplan beogen we een samenhangend programma te bieden als voorbereiding op het NT2-onderwijs in de eerste opvang voor gealfabetiseerden en als voorbereiding op de situatie in een 'gewone' klas, wat betreft gedrag en tempo. De kern van het leerplan is de *leerstoflijn*. In het leerproces van analfabete leerlingen onderscheiden wij drie fasen; de leerstoflijn is opgebouwd volgens deze fasering. De samenwerking met de drie scholen (de twee Rotterdamse scholen en de Utrechtse school) levert soms verschillende werkwijzen en materialen op. Waar we de verschillende varianten als serieuze alternatieven zien, geven we dat aan. Verder wordt in het leerplan uiteraard een beschrijving gegeven van de doelgroep, de analfabete leerlingen, van de uitgangspunten en de doelstellingen. Tenslotte geven we didactische tips.

De duur van de opvang in de aparte groep, het voortraject, willen we zo kort mogelijk houden, namelijk dertig weken. Dit is een gemiddelde, want sommige leerlingen zullen meer tijd nodig hebben en andere juist min-

der tijd. Na die dertig weken kunnen leerlingen gaan werken met de NT2-methode voor geletterde anderstaligen. Dit kan gebeuren in een 'gewone' eerste-opvanggroep, maar de praktijk zal vaak zijn dat leerlingen het schooljaar afmaken in de analfabetengroep. Daarom beslaat ons leerplan een schooljaar.

De eerste fase

Het ligt voor de hand dat het leren lezen en schrijven het voornaamste onderwerp is in het leerplan. In de eerste fase is het dat echter nog niet: in deze fase van acht weken wordt nog niet gewerkt aan de lees- en schrijfvaardigheid. De leerlingen moeten eerst over een zekere taalvaardigheid beschikken voordat het zinvol is met lezen en schrijven te beginnen. Zij kunnen daar pas mee starten als zij begrijpen wat de docent van hen wil en als zij de woorden die zij gaan lezen en schrijven begrijpen. In deze fase wordt dan ook gewerkt aan het aanleren van een behoorlijke woordenschat aan de hand van verschillende voor de leerling nabije thema's, zoals 'school' en

Afbeelding 5: Werkblad 'Wat hoort er niet bij?'

'wonen', en natuurlijk ook instructietaal zoals 'linksboven' of 'schrijf op'. Dit alles nog zonder schriftelijke verwerkingsoefeningen en daarom met veel herhaling.

Op het Prisma College bijvoorbeeld heb ik dezelfde woorden in één les op verschillende manieren aan bod zien komen. De leerlingen werkten met het werkblad (zie afbeelding 5) waar zij telkens in een reeks van drie het plaatje dat er niet bijhoort door moesten kruisen. Dan deden zij vijf minuten *total physical response* met de woorden: de leerlingen kregen handelingsopdrachten als 'loop naar de kast, pak een boek uit de kast', etcetera. Tenslotte deden zij een vereenvoudigd kwartetspel met kaarten waarop weer de afbeeldingen van de woorden stonden.

Behalve aan de woordenschat wordt in deze fase aan lees- en schrijfvoorwaarden gewerkt. Dat betekent dat er aandacht besteed wordt aan waarneming (welke plaatjes zijn hetzelfde?), motoriek en ook aan ruimtelijke oriëntatie.

In Utrecht wordt daarnaast een programma *motorische remedial teaching* gedaan. Om de fijne motoriek te ontwikkelen worden in die lessen bijvoorbeeld oefeningen met tennisballen gedaan: de leerling laat de bal stuiten en pakt hem dan met één hand weer uit de lucht. De greep van de hand moet dan gelijk zijn aan de pengreep. Dat betekent dat de leerlingen de bal tussen duim en wijsvinger vasthouden, terwijl de overige vingers steun geven.

Verder wordt een begin gemaakt met schoolse vaardigheden op een heel eenvoudige manier. Leerlingen leren hoe ze moeten werken op school: ze leren werkbladen altijd op de juiste plaats, herkenbaar aan een bepaalde kleur, in een map op te bergen; ze worden vertrouwd gemaakt met het rooster waarop de activiteiten met plaatjes uitgedrukt worden, enzovoorts. Hierbij hoort ook het leren zelfstandiger te werken, bijvoorbeeld het invoeren van regels in de klas zoals 'als je iets niet weet, vraag je het aan een andere leerling'.

Wat betreft lesmateriaal voor deze eerste fase: voor twaalf- tot zestienjarige analfabeten is er nog niet veel geschikt lesmateriaal. Bij gebrek daaraan adviseren we soms materialen voor volwassenen (bijvoorbeeld *Een zekere voor-*

denschat), soms materiaal voor de basisschool (bijvoorbeeld ontwikkelmaterialen als mozaïeken). Het materiaal voor volwassenen heeft als bezwaar dat het betrekking heeft op de leefwereld van volwassenen: 'de markt', 'naar de dokter'. Materiaal voor jonge kinderen is vaak weer te kinderachtig. In Utrecht heeft men voor deze fase eigen modules samengesteld.

De tweede fase

In de tweede fase, die 22 weken duurt, wordt begonnen met lezen en schrijven. De leerlingen van de twee laagste niveaus in onze voorbeeldklas zijn in deze fase aan het werk. Voor het onderdeel 'lezen' verkeren we in de luxe situatie dat we kunnen kiezen tussen twee methoden, beide bestemd voor eerste-opvanggroepen. Sinds kort is er een leesmethode op de markt voor tien- tot vijftien-jarigen: *Lezen doe je overal*.² Deze methode is geënt op de bekende leesmethode voor het basisonderwijs *Veilig Leren Lezen*, een zogenaamde *structuurmethode*. Kenmerkend voor de structuurmethode is dat begonnen wordt met het aanleren van hele woorden (de globaalwoorden). Kennen de leerlingen een aantal woorden, dan worden de woorden auditief (welke klank hoor je aan het begin van het woord?) en visueel (wat is de middelste letter?) geanalyseerd, ofwel uit elkaar gehaald. Vervolgens worden uit afzonderlijke klanken weer woorden gemaakt (synthese). Aan de hand van de verschillende globaalwoorden worden zo alle letters aangeleerd.

Verder is er een leesmethode in ontwikkeling. De werktitel is *Lezen en schrijven*. Deze nieuwe methode gaat uit van een functionele benadering, een totaal andere benadering dan die van *Lezen doe je overal*. Op basis van gesprekken met leerlingen worden kernwoorden en later zinnen opgeschreven. Aan de hand van die eigen 'teksten' wordt het lezen geoefend. Alleen als het nodig is, worden woorden geanalyseerd. Voorlopig kiezen wij voor *Lezen doe je overal*, omdat daarmee de meeste ervaringen zijn opgedaan.

Naast het technisch leren lezen en schrijven blijft er in de tweede fase veel aandacht voor de mondelinge taalvererving. Aanvankelijk moet dit nog zonder schriftelijke verwerking

plaatsvinden. Mogelijke werkvormen zijn opdrachten als: 'zet een streep bij het goede plaatje' of 'maak de ... rood'. Een andere opdracht is leerlingen kaartjes die een verhaal vormen op volgorde te laten leggen aan de hand van een luistertekst. Heel geleidelijk kan er wat schriftelijke verwerking bij gegeven worden. In het voorbeeld van klas A1 lezen de leerlingen enkele woordjes en schrijven ze ook wat op.

Voor de mondelinge taalverwerving is alleen materiaal voor volwassenen beschikbaar, bijvoorbeeld *Taalriedels* en *De kop erop*. Thema's die voor de leerlingen niet relevant zijn worden weggelaten en er wordt gebruik gemaakt van aanvullende materialen, zoals *Color cards*.

Schoolse of studievvaardigheden blijven de aandacht houden: in de voorbeeldles zien de leerlingen op het bord wat zij moeten doen in de niveaugroepen en zelf pakken zij de spullen die zij nodig hebben.

De derde fase

De derde fase van tien weken begint als leerlingen het technisch lezen en schrijven onder de knie hebben. In deze fase wordt gewerkt aan het tempo van het lezen en schrijven. Verder maken de leerlingen kennis met de werkwijze in de NT2-lessen. Daarom gaan ze werken met materialen die geadviseerd worden in het STER-leerplan voor gealfabetiseerde leerlingen. In onze voorbeeldklas is dat *Spreken is zilver*; in het leerplan voor analfabetengroepen zullen we de basisleergang NT2 aanbevelen, die momenteel voor de eerste-opvanggroepen ontwikkeld wordt.

Wat betreft schoolse vaardigheden: de leerlingen moeten nu in staat zijn opdrachten zelfstandig uit te voeren.

Integratie vakinhouden

Naast de aanwijzingen voor de lessen Nederlands die zeker het zwaartepunt zullen vormen, willen we in het leerplan ook suggesties geven voor de wijze waarop de verschillende vakken meer geïntegreerd gegeven kunnen worden.

In Utrecht zijn de inhouden van de vakken al op elkaar afgestemd (het analfabetenpro-

gramma in Utrecht omvat alle vakken) om te bereiken dat leerlingen hun achterstand zo snel mogelijk wegwerken. Wat bij het ene vak aangeboden wordt, wordt bij het andere vak herhaald en uitgebreid. Zo zag ik de docent in de Nederlandse les de leerlingen opdrachten geven als: 'zet het boek in de kast, leg de pen op de tafel, loop naar de deur'. In de *motorisch remedial teaching*-les aan diezelfde groep gaf de leerkracht opdrachten als: 'leg de bal op de fiets, ga bij de lijn staan'. In de handvaardigheidsles gingen de leerlingen een soort collage maken. Hierbij kregen ze opdrachten als: 'plak het raam boven de tafel, plak de stoel naast de tafel'. Op verschillende manieren komen zo op een dag de voorzetsels van plaats en richting terug.

Differentiatie

Omdat er gedurende het hele schooljaar nieuwe leerlingen instromen, zoals Rkia in A1, zal een leerkracht in de analfabetengroep gedifferentieerd moeten kunnen werken. Hiervoor worden in het leerplan aanwijzingen opgenomen.

Voor concrete voorbeelden van differentiatievormen ga ik terug naar klas A1. De verschillen in groep A1 zijn groot: Rkia is bezig met het leren lezen van losse woorden als 'hek', 'kip' en 'daar' en eenvoudige zinnen als 'zij is in huis', terwijl de verst gevorderden bezig zijn met het volgende type oefeningen: 'vul in (en kies uit een rijtje woorden): De man vraagt: «Waar ... de hoeden?»'.

Toch kunnen alle leerlingen meedoen aan mondelinge activiteiten zoals het klassengesprek over het postkantoor. De leerkracht gebruikt één module, maar stelt aan de complete beginners lagere eisen. Sommige leerlingen die veel aan het woord zijn, worden er door de leerkracht op gewezen dat zij hun medeleerlingen ruimte moeten geven, anderen moedigt zij aan.

Bij sommige klassikale opdrachten wordt een middenweg gezocht: voor Rkia zijn ze heel moeilijk en voor de meest gevorderden gaat het waarschijnlijk om een herhaling. Als er schriftelijk gewerkt wordt, zoals bij opdracht 4, krijgt Rkia een andere opdracht: zij kleurt de plaatjes in plaats van de woorden

eronder te schrijven. Oefening 5 met het herkennen van de /oo/ is te moeilijk voor Rkia; waarschijnlijk kan zij zich niet meer concentreren. Ze zegt dat ze ziek is.

In het laatste uur werken de leerlingen in niveaugroepen. Omdat ze eraan gewend zijn dat op het bord staat wat ze moeten doen en omdat ze weten waar de spullen liggen, hoeven ze niet veel te vragen aan de leerkracht. De leerlingen gaan aan het werk. De leerkracht komt langs. De leerlingen lijken weinig gehinderd te worden door het onrustige gedrag van Rkia. Soms worden leerlingen als Rkia wel uitgelachen door meer gevorderde leerlingen, vertelde de leerkracht, maar dat is snel over als zij erop wijst dat zij zich zelf ook zo gedragen hebben.

Het geluid uit de cassette recorder stoort de anderen niet. Om te bereiken dat de leerlingen rustig kunnen werken heeft de leerkracht gedurende het hele jaar veel aandacht besteed aan regels die in de klas gelden: als je iets wilt weten, moet je wachten tot de leerkracht tijd heeft; blijven zitten, zelf je boek pakken, enzovoorts.

Hoekenwerk

In Utrecht zijn de voornaamste differentiatievormen dus het werken met hetzelfde materiaal, terwijl er verschillende eisen gesteld worden, en het werken met niveaugroepen. Een ander voorbeeld van een differentiatievorm is het *hoekenwerk* dat op het Rotterdamse Olympus College praktijk is. Ook hier worden de mondelinge vaardigheden klassikaal aangeleerd en de overige activiteiten vinden in zogenaamde hoeken plaats. In een mooi groot lokaal, speciaal voor de analfabetengroep, zijn verschillende hoeken ingericht. De reken-, lees- en schrijfhoek zijn verplichte hoeken, dat wil zeggen dat de docent aangeeft welke leerlingen in deze hoeken werken. De leerlingen werken hier zo veel mogelijk onder begeleiding van de docent. Daarnaast zijn er keuzehoeken. Dit zijn bijvoorbeeld een hoek met luistermateriaal, een hoek met ontwikkelmateriaal, een computerhoek en een tekenhoek. Voor deze hoeken kunnen de leerlingen kiezen, zij het dat zij niet altijd dezelfde hoek in mogen. De

docent registreert welke leerlingen in welke hoeken werken.

Het grootste verschil tussen de werkwijze in Utrecht en Rotterdam is dat het bij het hoekenwerk mogelijk is om leerlingen in één lesuur met verschillende vakken bezig te laten zijn, bijvoorbeeld rekenen en lezen.

In het leerplan zullen de verschillende mogelijkheden beschreven worden.

Leren leren

Een ander onderdeel van het leerplan dat ik eruit wil lichten is het leren leren of zelfstandig leren. Met de docenten van een van de Rotterdamse scholen zijn we een werkwijze aan het uitdenken. Het gaat ons erom dat leerlingen zich gaan afvragen wat zij eigenlijk leren, dat zij van tijd tot tijd terugkijken en zich realiseren wat zij nu kunnen en wat nog niet, dat er dus enige bewustwording van het leerproces ontstaat.

Het lijkt in eerste instantie misschien onmogelijk om daar met analfabeten aan te gaan werken. Wij denken echter dat het mogelijk is, juist omdat zij nog geen vastomlijnde verwachting hebben van de manier waarop leren op school plaatsvindt. Daar kunnen we gebruik van maken en met hen stilstaan bij de wijze waarop zij leren. Wij willen er dit jaar mee gaan experimenteren, dus resultaten kan ik nog niet geven.

We werken met de bekende drieslag *voorbereiden, uitvoeren* en *terugkijken*. Voor het ontwikkelen van opdrachten in dit verband is veel creativiteit nodig. Ze zullen aanvankelijk geheel uit plaatjes of mondelinge instructie moeten bestaan. Heel geleidelijk kan er geschreven tekst gebruikt gaan worden. In het begin zal de docent sterk moeten sturen. Ik zal enkele voorbeelden geven.

Het *voorbereiden* kan in de eerste fase alleen nog heel globaal zijn, omdat de leerlingen in deze fase nog weinig Nederlands beheersen. Het voorbereiden vindt plaats op verschillende momenten: aan het begin van de dag, aan het begin van een les en aan het begin van een oefening. Aan het begin van de dag laat de docent bijvoorbeeld zien hoe het programma van die dag eruit ziet (vergelijk het programma dat in klas A1 hangt). Als een onderdeel afgesloten is,

wordt de desbetreffende afbeelding opzij gehangen.

Aan het begin van het hoekenwerk laat de docent de leerling aanwijzen wat hij gaat doen. Als leerlingen zelfstandig gaan werken in een hoek werken zij aan de hand van stappenplannen (werkwijzers) waarbij de stappen met symbolen aangegeven zijn. In de tweede fase vraagt de docent aan het begin van de dag wat de leerlingen gaan doen. De leerlingen kunnen de juiste afbeeldingen ophangen en afbeeldingen weghalen als een onderdeel klaar is. Verder denken leerlingen mee over de benodigdheden voor een les. In de tweede fase kunnen de stappenplannen met symbolen én tekst weergegeven worden.

Wat betreft het *terugkijken* bedenken de docenten voor de hoeken een registratiesysteem waarop de leerling bij kan houden waar hij is. In de eerste fase geven docenten verschillende soorten oefeningen een eigen symbool en zetten de symbolen ook op een aftekenlijst of kaart, zodat de leerling kan bijhouden wat hij gedaan heeft. De docent laat de leerlingen een oordeel geven over eigen prestaties. Bij luisteroefeningen kan de leerling zijn oordeel inspreken op de band. Bij andere oefeningen kan de leerlingen met een kleur of een rondje of kruisje laten zien hoe het gaat, bijvoorbeeld: zwart betekent 'niet best', geel betekent 'fantastisch', enzovoorts.

In de tweede en derde fase kunnen hierbij eenvoudige lijstjes met aankruis mogelijkheden gebruikt worden, bijvoorbeeld: 'kruis aan: de oefening ging: a. goed b. niet zo heel goed c. slecht'.

Dit zijn enkele voorbeelden van het type opdrachten dat wij uitwerken; we zijn er nog volop mee bezig.

Leerwegen

De praktijk is dat leerlingen gemiddeld een jaar in de analfabetengroep zitten. Dat is de tijd die zij nodig hebben om zich te ontwikkelen tot een leerling die mee kan komen in een beginnersgroep voor gealfabetiseerden. Bovengenoemde Rkia zag ik na een paar maanden terug in klas A1 en het was verbazend om te zien hoe haar gedrag veranderd

was. Ze deed geconcentreerd mee met de les.

De ex-analfabete leerlingen stromen dus door naar een NT2-groep in de eerste opvang. Het feit dat ze al bezig geweest zijn met *Spreken is zilver* geeft een kleine voorsprong en daarmee zelfvertrouwen. Zwakke leerlingen, bijvoorbeeld de zwakke leerling uit het gevorderdengroepje, gaan naar een langzameleerders-groep in de eerste opvang. Een enkeling wordt doorverwezen naar het voortgezet speciaal onderwijs (vso), zoals de leerling die absoluut niet weet wat te doen met *Spreken is Zilver*.

De leerlingen kunnen maximaal twee jaar het NT2-programma in de eerste opvang volgen. Daarna stromen zij door naar het reguliere onderwijs, vaak IVBO of VBO, soms MAVO. Ex-analfabete leerlingen komen zelden of nooit in een HAVO- of VWO-klas terecht. Dit heeft te maken met de grote achterstand in schoolse kennis en vaardigheden die zij hebben ten opzichte van de andere leerlingen. In een jaar moeten zij inhalen wat andere leerlingen in ongeveer zes jaar geleerd hebben.

Wat betreft klas A1: van twee van de drie leerlingen die goed kunnen werken met *Spreken is Zilver* verwacht de leerkracht dat zij op de MAVO terecht zullen komen. De oudere leerlingen gaan naar een arbeidsmarktgericht traject. Sommige leerlingen uit de langzameleerdersgroep blijven zwak en gaan naar het vso.

Samenhang in een samenraapsel

Ons streven is het leerplan zo op te zetten dat het uitnodigend is voor de docent om te gebruiken. Per fase en per vaardigheid worden materialen geadviseerd. Bij ieder onderdeel zullen praktische aanwijzingen gegeven worden hoe het materiaal in de les gebruikt kan worden, hoe er gedifferentieerd kan worden, enzovoorts. Dat zal ook hard nodig zijn om te voorkomen dat docenten het overzicht verliezen. De leerstoflijn in het leerplan is – noodgedwongen – samengesteld uit veel verschillende materialen.

Het leerplan biedt geen kant en klaar programma. Docenten zullen nog veel moeten doen. Er worden aanwijzingen gegeven voor het aanpassen van oefeningen, het maken van

extra opdrachten, enzovoorts. Weinig materialen zijn nu eenmaal specifiek voor twaalf- tot zestienjarigen geschreven, laat staan voor analfabeten.

Met het leerplan willen wij wel een duidelijke aanpak geven en materialen die daarbinnen in een bepaalde samenhang gebruikt kunnen worden. Dat is roeien met de riemen die we hebben. Er is behoefte aan meer. Er is behoefte aan materialen voor twaalf- tot zestienjarige analfabeten, bijvoorbeeld voor het oefenen van luister- een spreekvaardigheid. Er is behoefte aan computerprogramma's en multimediale pakketten. Dit zijn ideale hulpmiddelen bij leren lezen en bij woordenschatverwerving: leerlingen kunnen tegelijkertijd tekst horen en zien, op plaatjes of in schrift. Er is genoeg te wensen en het leerplan is daarbij één stap in de goede richting.

Noten en literatuur

1 Dit zijn klankzuivere woorden die leerlingen eerst als geheel woord leren herkennen. Aan de hand daarvan leren ze de klank-letterkoppeling van dat woord, en vervolgens leren ze nieuwe letters. Er wordt regelmatig naar teruggegrepen: 'weet je nog: de a uit jas'; daarom hangen ze aan de muur.

2 Het eerder genoemde *Leren lezen* dat op het Prisma College gebruikt wordt is de proefversie van *Lezen doe je overal*.

Berenst, J. e.a., *Lezen en schrijven*. Groningen, RUG, (in ontwikkeling).

Caesar, F.B., *Veilig leren lezen*. Tilburg, Zwijssen, 1980.

Color cards. Distributie in Nederland door Swets & Zeitlinger, Lisse.

Deen, J. & C. van Veen, *Taalriedels. Een cursus spreekvaardigheid Nederlands als tweede taal* Groningen, Wolters Noordhoff, 1994.

Groot, R. de & I. Ubada, *De kop erop*. Utrecht, NCB, 1990.

Guchte, C. v.d., *Lezen doe je overal. Een methode aanvankelijk lezen in het Nederlands voor allochtone instromers*. Tilburg, Zwijssen, 1996.

Guchte, C. v.d., *Leren lezen. Een cursus aanvankelijk lezen in het Nederlands voor allochtone leerlingen van tien tot veertien jaar*. Experimen-

tele versie. Rotterdam, Het Projectbureau, z.j.

Ree, S.C. v.d., *Spreken is zilver. Verwerkingsoefeningen A*. Leiderdorp, De Kangoeroe, 1988.

Leerplan Nederlands als tweede taal (STER). Delen 1 tot en met 6. Groningen, Wolters Noordhoff, z.j.